

Biblioteka
Φωσ
knjiga 12

Nakladnik
Naklada BREZA
Za nakladnika/Urednik
Božo Dujmović
Grafička priprema
Naklada BREZA
Likovna oprema
Željka Tihomirović
Tisak
KIKO GRAF, Zagreb

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 649438

ISBN 978-953-7036-35-5 (cjelina)
ISBN 978-953-7036-37-9 (Sv. 2)

Printed in Croatia
2007

John Locke

OGLED O
LJUDSKOM RAZUMU

U dva sveska – SVEZAK II.

S engleskoga preveo
Domagoj Orlić

Naklada BREZA
Zagreb 2007.

Raščlanjeni sadržaj

23. Promišljanje o spoznaji duhova.	130
24. I ideje o supstancijama moraju odgovarati stvarima.	130
25. To nije lako postići.	131
26. Peto, dosljednošću u njihovom značenju.	133
27. Kada treba objasniti odstupanje.	133

KNJIGA III
O RIJEČIMA

Poglavlje I
O RIJEČIMA ILI JEZIKU OPĆENITO

1. BOG, nakon što je stvorio čovjeka kao društveno biće, nije ga stvorio samo sa sklonošću da se nužno mora družiti s onima koji pripadaju njegovoj vrsti, nego ga je također obdario jezikom, čija uloga je u tome da bude važno sredstvo održanja i opća poveznica društva. Čovjek, stoga, prirodno svoje organe ima tako oblikovane da je *spособan tvoriti artikulirane glasove*, koje nazivamo riječima. No to nije bilo dovoljno da bi nastao jezik, jer papige i nekolicinu drugih ptica moguće je naučiti kako da proizvode artikulirane glasove dovoljno razgovijetno, no one ipak nikako nisu sposobne naučiti jezik.

2. Osim artikuliranih glasova, dakle, bilo je potom nužno da on *bude u stanju koristiti te glasove kao znakove za unutarnje zamisli*, te ih učiniti takvima da predstavljaju oznake *ideja* koje se nalaze unutar njegovog vlastitog uma, putem kojih se one mogu obznaniti drugima, a misli ljudskih umova biti prenesene od jednoga do drugoga.

3. No ni to nije bilo dovoljno da riječi postanu onoliko korisne koliko bi trebale biti. Za savršenstvo jezika nije dovoljno to da je glasove moguće pretvoriti u oznake *ideja* ukoliko te *oznake* nije moguće upotrijebiti tako *da se shvati više pojedinačnih stvari*: jer umnažanje riječi bi otežalo njihovu uporabu kad bi svaka pojedina stvar trebala zasebno ime koje bi je označavalo. Da bi se riješila ta poteškoća, jeziku je bilo potrebno dodatno poboljšanje pri uporabi općih termina, čime se jedna riječ pretvorila u oznaku mnoštva

pojedinačnih egzistencija, a ta korisna uporaba glasova ostvarila se samo zahvaljujući razlici među *idejama* čije oznake su postale: ona imena su postala opća koja su određena za to da označavaju opće *ideje*, a pojedinačna su ostala ona kod kojih su *ideje* za koje se upotrebljavaju također pojedinačne.

4. Osim tih imena koja označavaju *ideje*, postoje i druge riječi koje ljudi mogu upotrebljavati, ali ne kako bi označili bilo koju *ideju*, nego nedostatak ili odsutnost nekih *ideja*, jednostavnih ili kompleksnih, ili pak svih *ideja* uzetih zajedno, kakve su *nihil* u *latinskom*, te *ignorance* (neznanje) i *barrenness* (neplodnost) u *engleskom* jeziku. Za sve te negativne ili privativne riječi ne može se ispravno reći da ne pripadaju nikakvim *idejama* ili da ih ne označavaju, jer tada bi one bile sasvim besmisleni glasovi, nego se pak odnose na pozitivne *ideje* pa označavaju njihovo odsustvo.

5. To nas također može malo približiti izvorištu svih naših pojmova i znanja, ukoliko uočimo koliko veliku ovisnost naše riječi pokazuju s obzirom na uobičajene osjetilne *ideje*, te koliko one koje se koriste za označavanje radnji i pojmova koji su posve odmaknuti od osjetilnosti *otuda potječu*, pa ih se s očevidnih osjetilnih *ideja prenosi na apstraktnija značenja*, te ih se rabi kao oznake onih *ideja* koje ne potpadaju pod zor naših osjetila; na primjer, *zamisliti*, *shvatiti*, *razumjeti*, *pristajati*, *poimati*, *usaditi*, *zgađiti*, *uznemirenost*, *smirenost*, itd., su sve riječi koje su izvedene iz djelatnosti osjetilnih bića, pa potom primijenjene na određene moduse mišljenja. *Duh* je, po svojem prvobitnom značenju, dah, a *anđeo* je glasnik, i uopće ne sumnjam da bismo, ukoliko bi ih mogli slijediti do njihovog izvorišta, u svim jezicima otkrili imena koja označavaju stvari koje ne potpadaju pod naša osjetila, no koja su potekla od osjetilnih *ideja*. Na taj način možemo zadobiti nekakvu predodžbu o tome kakvi su to pojmovi bili i otkuda su izvedeni, što je zaokupljalo umove onih koji su bili prvi začetnici jezika, te kako je priroda, čak i kod imenovanja stvari, neopazice ljudima ukazala na izvorišta i načela cjelokupne njihove spoznaje. No, da bi dali imena koja bi drugima mogla obznaniti bilo koja zbivanja koja su oni osjećali u sebi, ili bilo koje druge *ideje* koje nisu potpadale pod njihova osjetila, ljudi su bili skloni posuđivati riječi od opće poznatih *ideja* osjetilnosti, kako bi na taj način olakšali

drugima to kako da shvate te unutarnje doživljaje koje su imali, a koji nisu imali svojih izvanjskih osjetilnih pokazatelja, a tada, nakon što su spoznali i složili se oko toga da imena označavaju te unutarnje djelatnosti njihovih vlastitih umova, bili su dovoljno opremljeni riječima kako bi mogli obznaniti sve svoje druge *ideje*, budući da se one nisu mogle sastojati ni od čega drugog osim ili od izvanjskih osjetilnih opažaja ili od unutarnjih djelatnosti njihovih umova o njima, budući da mi uopće nemamo nikakvih drugih *ideja*, kako smo to već dokazali, osim onih koje smo zadobili ili od osjetilnih predmeta izvana ili od onoga što osjećamo unutar sebe samih, od unutarnjih djelatnosti naših vlastitih duhova, kojih smo svjesni iznutra.

6. No da bismo bolje razumjeli uporabu i moć jezika, kao korisnog sredstva pouke i stjecanja znanja, bit će prikladno razmotriti sljedeće:

Prvo, što je to na što se imena, pri uporabi jezika, neposredno primjenjuju.

Drugo, budući su sva (osim vlastitih) imena opća, pa stoga posebno ne označavaju ovu ili onu pojedinu stvar, nego vrste i skupine stvari, bit će nužno u nastavku razmotriti od kojih vrsta i rodova ili, ako više volite latinska imena, od kojih species i genera stvari, se ona sastoje, te kako nastaju. Nakon što se u to podrobno zadubimo (kako i priliči tom predmetu), bit ćemo uspješniji u iznalaženju ispravne upotrebe riječi, prirodnih prednosti i nedostataka jezika, te ispravaka koje treba rabiti kako bi se izbjegli problemi nejasnoće i nepouzdanosti u značenju riječi, bez kojih je nemoguće raspravljati s bilo kakvom jasnoćom ili redom o znanju, koje je, budući se bavi tvrdnjama, i to ponajčešće onim najopćenitijim, u užoj vezi s riječima nego što se to možda obično pomišlja.

Ta će razmatranja, dakle, biti tema narednih poglavlja.

Poglavlje II O ZNAČENJU RIJEČI

1. IAKO čovjek ima veliko mnoštvo misli, pa i takvih koje i drugima mogu biti na korist i radost, one se ipak nalaze u njegovim

gradima, nevidljive su i skrivene od drugih, a ne mogu se ni same od sebe očitovati. Budući da se udobnost i prednosti društva ne mogu imati bez pripočavanja misli, bilo je nužno da čovjek iznađe neke izvanjske osjetilne znakove putem kojih bi se te nevidljive *ideje*, od kojih su sačinjene njegove misli, mogle obznaniti drugima. Za tu svrhu ništa nije bilo toliko prikladno, bilo radi broja bilo radi brzine, kao oni artikulirani glasovi za koje je s tolikom lakoćom i raznolikošću otkrio da ih može tvoriti. Na taj način možemo shvatiti kako su se *riječi*, koje su po svojoj naravi tako dobro prilagođene toj svrsi, počele upotrebljavati među ljudima kao *oznake* njihovih *ideja*. I to ne uz pomoć nekakve prirodne poveznice koja postoji između određenih artikuliranih glasova i određenih *ideja*, jer tada bi postojao samo jedan jezik među svim ljudima, nego putem voljnog određenja kojim se jedna takva riječ proizvoljno pretvara u oznaku jedne takve *ideje*. Upotreba riječi, dakle, sastoji se od osjetilnih znakova za *ideje*, a te *ideje* koje one označavaju njihovo su ispravno i neposredno značenje.

2. Način na koji ljudi rabe te znakove ili je njihovo bilježenje kako bi svoje misli sačuvali u pamćenju ili, takoreći, kako bi iznijeli svoje *ideje* i izložili ih pogledu drugih: *riječi*, u njihovom prvobitnom ili neposrednom značenju, označavaju samo *ideje* u umu onoga koji ih koristi, koliko god nesavršeno ili nepažljivo te *ideje* bile zadoživene od stvari koje bi one trebale predočavati. Kada jedan čovjek govori drugome, to je zato da bi mogao biti shvaćen, a cilj govora je da on tim glasovima, kao znakovima, može obznaniti svoje *ideje* svojem slušatelju. Tako da potom te riječi budu oznake *ideja* tog govornika, te da ih nitko kao znakove ne može primijeniti, neposredno, na bilo što drugo doli na *ideje* koje je on sam imao, jer to bi onda značilo učiniti ih znakovima njegovih vlastitih zamisli, a ipak ih primijeniti na druge *ideje*, što bi značilo pretvoriti ih u znakove koji istovremeno i jesu i nisu oznake njegovih *ideja*, a to bi zapravo značilo da one uopće nemaju nikakvo značenje. Budući da su riječi proizvoljno odabrani znakovi, one ne mogu biti proizvoljni znakovi koje on nameće stvarima koje ne poznaje. To bi značilo pretvoriti ih u oznake ničega, u glasove koji ništa ne znače. Čovjek ne može svoje riječi pretvoriti bilo u oznake kvaliteta stvari bilo u zamisli uma

drugog čovjeka, o kojima nema svojih u svojem vlastitom umu. Dok ne stekne svoje vlastite *ideje*, on ne može pretpostaviti da odgovaraju zamislima drugog čovjeka niti za njih može upotrebljavati bilo koje znakove, jer tada bi to bile oznake ničega što on ne poznaje, što zapravo znači da bi bile oznake ničega. No kada on sebi predoči *ideje* drugog čovjeka uz pomoć nekih svojih, ako pristane dati im ista imena kako to i drugi ljudi čine, on to i dalje čini svojim vlastitim *idejama*: *idejama* koje on ima, a ne *idejama* koje nema.

3. To je toliko nužno pri uporabi jezika da u tom smislu znalci i neznalice, učeni i neuki ljudi koriste *riječi* kojima govore (ukoliko su iole smislene) na istovjetan način. One u ustima svakog čovjeka označavaju *ideje* koje on ima te koje njima nastoji izraziti. Dijete koje na metalu za koji je čulo da se naziva zlatom nije zamijetilo ništa drugo osim svjetlucave svijetložute boje primjenjuje riječ zlatu samo na svoju vlastitu *ideju* o toj boji i ni na što drugo, pa tu istu boju na paunovom repu naziva zlatnom. Netko drugi tko je to bolje promotrio dodaje svijetložutome veliku težinu, pa onda skup glasova zlatu, kada ga upotrijebi, označava jednu kompleksnu *ideju* o jednoj svijetložutoj i vrlo teškoj supstanciji. Netko drugi pak tim kvalitetama dodaje taljivost, pa onda riječ zlatu njemu označava tijelo koje je svjetlucavo, žuto, taljivo i vrlo teško. Netko drugi tome dodaje još i kovkost. Svatko od njih na jednak način rabi riječ zlatu kada se nađu u prilici da izraze *ideju* na koju su je primijenili, no očividno je da ju svatko može primijeniti samo na svoju vlastitu *ideju*, te da ne može učiniti to da ona bude oznaka takve kompleksne *ideje* kakvu on sam nema.

4. No putem riječi, kako ih upotrebljavaju ljudi, ne može se ispravno i neposredno označiti ništa drugo osim *ideja* koje se nalaze u umu govornika, no ljudi ih u svojim mislima neopazice povezuju s druge dvije stvari. Prvo, oni pretpostavljaju da su njihove riječi oznake *ideja* i u umovima drugih ljudi s kojima razgovaraju, jer oni bi u protivnom govorili uzaludno i ne bi ih se moglo razumjeti, ukoliko bi glasovi koje su primijenili na jednu *ideju* bili takvi koje bi slušatelj primijenio na neku drugu, što bi značilo govoriti dva jezika. No u tome se ljudi obično ne potrudu preispitati je li *ideja* koju oni i oni s kojima razgovaraju imaju u svojim umovima ista *ideja*, nego

smatraju dovoljnim upotrijebiti tu riječ u značenju koje ona prema njihovom mišljenju ima u opće prihvaćenoj uporabi tog jezika, pri čemu pretpostavljaju da je *ideja* kojom su tu riječ označili upravo ona ista na koju razumni ljudi te zemlje primjenjuju to ime.

5. *Drugo*, budući da ljudi ne bi željeli misliti kako govore *tek* o svojim vlastitim zamislima, nego o stvarima kakve one uistinu jesu, oni stoga često pretpostavljaju da njihove riječi označavaju i *realnost stvari*. No budući se to preciznije odnosi na supstancije i njihova imena, dok se prethodni slučaj zapravo odnosi na jednostavne *ideje* i moduse, mi ćemo govoriti o ta dva načina primjenjivanja riječi opširnije, kada se posebice pozabavimo imenima pomiješanih modusa i supstancija: ovdje mi ipak dopustite reći da je tu riječ o iskrivljenoj uporabi riječi i da to uvodi neizbježnu nejasnoću i zbrku u njihovo značenje kada god njima označimo bilo što osim onih *ideja* koje imamo u svojim vlastitim umovima.

6. Kada govorimo o riječima treba nadalje razmotriti i sljedeće: *Prvo*, budući su one izravne oznake ljudskih *ideja* pa su, na taj način, i instrumenti uz pomoć kojih ljudi priopćuju svoje zamisli i iznose jedni drugima one misli i shvaćanja koja nose u svojim vlastitim grudima, *neprestanom uporabom dolazi do uspostavljanja* takve *poveznice između određenih glasova i ideja koje oni označavaju* da imena koja se čuju gotovo odmah pobuđuju određene *ideje* kao da su predmeti sami, a koji imaju moć proizvesti ih, zapravo utjecali na osjetila. Tome je očigledno tako kod svih vidljivih osjetilnih kvaliteta, te kod svih supstancija na koje često i obično pomišljamo.

7. *Drugo*, da iako su ispravno i neposredno značenje riječi *ideje* u umu govornika, jer uobičajenom uporabom od kada se rodimo mi usvajamo određene artikulirane glasove prilično dobro i spremno ih upotrebljavamo, a uvijek nam stoje na raspolaganju i u našem pamćenju, mi ipak nismo toliko pažljivi da ih preispitamo ili u potpunosti utvrdimo njihova značenja. Stoga se često događa da ljudi, čak i kada su voljni poduhvatiti se pažljivog razmatranja, doista svoje misli više usmjeravaju prema riječima negoli prema stvarima. Štoviše, budući da se među riječima mnoge nauče prije nego što se upoznaju *ideje* koje ove označavaju, ne samo djeca, nego i odrasli ljudi uslijed toga izgovaraju puno riječi ništa drugačije od toga kako to čine papige, samo zato što su ih naučili i priviknuli se na te glasove. No

samo onoliko koliko su riječi uopće korisne i imaju značenje, utoliko postoji i postojana veza između glasa i *ideje*, te smisao zbog kojega jedno označava drugo, a bez takve njihove primjene, oni su tek puka besmislena buka.

8. *Riječi*, nakon njihove dugotrajne i uvriježene uporabe, kako je već rečeno, započinu u ljudima pobuđivati određene *ideje* toliko postojano i izravno da su oni skloni pretpostaviti postojanje nekakve prirodne poveznice među njima. No to da one označavaju samo čovječje pojedine *ideje*, i to *putem jedne u potpunosti proizvoljne odluke*, očividno je po tome što one često ne uspijevaju pobuditi u drugima (čak i onima koji rabe isti jezik) iste one *ideje* koje mi smatramo da one označavaju, pa svaki čovjek ima neotuđivo pravo učiniti to da riječi označavaju koje god *ideje* on poželi da označavaju tako da nitko ne može druge prisiliti da imaju *ideje* u svojim umovima koje su istovjetne onima koje on sam ima, kada oni rabe iste riječi kao i on. Stoga je i sam veliki *August*, imajući u svojem posjedu moć vladanja svijetom, priznao da ne može stvoriti neku novu latinsku riječ, što je zapravo značilo reći da on nije mogao proizvoljno odrediti koju *ideju* bi bilo koji glas trebao označavati pri govoru i općoj uporabi jezika njegovih podanika. Istina je da opća uporaba, prešutnim odobravanjem, pripisuje određene glasove određenim *idejama* u svim jezicima, što u tolikoj mjeri ograničava značenje tog glasa da, ukoliko ga čovjek ne primjeni na istu *ideju*, on onda ne govori pravilno. I dopustite mi dodati da, ukoliko riječi jednog čovjeka ne pobude iste *ideje* u slušatelju kojima ih on označava u govoru, on onda ne govori razumljivo. No koja god posljedica proizašla iz drugačije uporabe riječi bilo kojeg čovjeka, bilo to iz njihovog općeg značenja ili nekog posebnog značenja osobe kojoj ih on upućuje, ovo je sigurno: njihovo značenje, onako kao ih on rabi, ograničeno je na njegove *ideje*, i one ne mogu biti oznake bilo čega drugoga.

Poglavlje III O OPĆIM TERMINIMA

1. *BUDUĆI* su sve stvari koje postoje pojedinačna bića, možda se razumnim može smatrati da bi i riječi, koje bi se trebale podudarati

sa stvarima, trebale biti takve, odnosno takve u pogledu njihovog značenja, no ipak otkrivamo da je zapravo tome oprečno. *Daleko najveći dio riječi* koje čine sve jezike *opći su termini*, što nije posljedica nemara ili slučajnosti, nego razuma i nužnosti.

2. *Prvo, nemoguće je da svaka pojedina stvar ima zasebno pojedinačno ime.* Jer, budući da značenje i uporaba riječi ovise o toj vezi koju um uspostavlja između svojih *ideja* i glasova koje rabi kao njihove oznake, nužno je kod primjene imena na stvari da um ima zasebne *ideje* o stvarima, te također zadrži pojedino ime koje pripada svima, s njegovom specifičnom primjenu na tu *ideju*. No izvan je granica ljudske moći to da se oblikuju i zadrže zasebne *ideje* o svim pojedinačnim stvarima s kojima se susrećemo: sve ptice i zvijeri koje su ljudi susreli, svako stablo ili biljka koji su djelovali na naša osjetila nisu mogli naći svoje mjesto ni u najobuhvatnijem razumu. Uzmemo li kao primjer zadivljujućeg pamćenja to što su neki generali u stanju svakog vojnika u svojoj vojsci zapamtiti po njegovom vlastitom imenu, iako bismo mogli otkriti razlog zašto ljudi nikada nisu pokušali nadjenuti imena svakoj ovcu u svojim stadima ili svakoj vrani koja proleti nad njihovim glavama, a još manje to zašto nisu svakom pojedinom listu na biljkama ili zrnu pijeska s kojima su se susreli nadjenuli zasebno ime.

3. *Druga, kad bi to i bilo moguće, bilo bi beskorisno,* jer ne bi poslužilo glavnoj svrsi jezika. Ljudi bi uzaludno gomilali imena za pojedinačne stvari koja im ne bi pomogla u pripočavanju njihovih misli. Ljudi uče imena i rabe ih u razgovoru s drugima samo zato da bi bili shvaćeni, a do toga dolazi samo onda kada, uporabom ili dogovorom, glas koji ja proizvodim svojim organima govora pobuđuje u umu drugog čovjeka koji to čuje onu *ideju* na koju ga primjenjujem u svojem umu kada ga izgovaram. To se ne može postići imenima primijenjenim na pojedinačne stvari, budući da o njima samo ja sam imam *ideje* u svojem umu, tako da njihova imena ne mogu imati značenje ili biti razumljiva drugome tko nije bio upoznat sa svim tim vrlo specifičnih stvarima koje sam ja zamijetio.

4. *Treće, no ako pretpostavimo da je i to moguće (a ja mislim da nije), tada ipak zasebno ime za svaku pojedinačnu stvar ne bi bilo od bilo kakve velike koristi za unaprijeđenje znanja,* koje se, iako se

temelji na pojedinačnim stvarima, uvećava pomoću općih zorova, kojima stvari reducirane na vrste, pod općim imenima, tek prikladno služe. One, zajedno s imenima koja im pripadaju, spadaju u neki skup i ne umnožavaju se svaki čas preko onoga što je um sposoban sačuvati ili onoga što zahtijeva uporaba. Dakle, s tim su ljudi uglavnom završili, no ipak ne toliko da bi sebe zapriječili u razlikovanju pojedinačnih stvari uz pomoć pridruženih im imena, tamo gdje to zahtijeva uvriježena uporaba. Stoga u pogledu svoje vlastite vrste, s kojom se najviše moraju baviti i unutar koje često imaju priliku spominjati pojedine osobe, oni se služe vlastitim imenima, pa onda zasebni pojedinci imaju zasebna imena.

5. Osim osoba i zemalja, gradovi, rijeke, planine i druge slične oznake za mjesta obično imaju posebna imena, i to iz istog razloga: budući su takva da su ljudi često u prilici zasebno ih označiti i, takoreći, istaknuti drugima u svojim razgovorima s njima. I uopće ne sumnjam da bismo, kad bismo imali razloga spominjati pojedine konje jednako često kao što moramo spominjati pojedine ljude, trebali imati *vlastita imena* za svakoga od njih jednako jasno naznačena, pa bi se riječ *Bukefal* koristila jednako kao i riječ *Aleksandar*. Stoga vidimo da, među jahačima, konji imaju svoja vlastita imena po kojima se raspoznaju i razlikuju jednako tako kao i njihovi sluga, jer oni su često u prilici spominjati ovog ili onog određenog konja, kada on nije prisutan.

6. Sljedeća stvar koju treba razmotriti jest to *kako nastaju opće riječi*. Budući da su sve stvari koje postoje samo pojedinačna bića, kako onda dolazimo do općih termina, ili gdje otkrivamo ta opća bivstva koja oni navodno označavaju? Riječi postaju opće tako što ih pretvorimo u oznake općih *ideja*, a *ideje* postaju opće tako što ih izdvojimo iz okolnosti vremena i mjesta, te iz svih drugih *ideja* koje ih mogu odrediti s obzirom na ovu ili onu pojedinu egzistenciju. Uz pomoć takve apstrakcije one postaju sposobne predočivati više od jednog pojedinačnog bića, od kojih svako, budući se podudara s tom apstraktnom *idejom*, pripada (kako mi to kažemo) toj vrsti.

7. No da bismo to još malo razradili, možda ne bi škodilo razmotriti razvoj naših pojmova i imena od njihovog nastanka pa promotriti to u kojim stupnjevima napredujemo i kojim koracima unapređujemo

svoje *ideje* od našeg ranog djetinjstva. Niša nije očvidnije od toga da su *ideje* o osobama s kojima djeca razgovaraju (da samo njih navedemo kao primjer), poput tih samih osoba, samo partikularne. *Ideje* o dojilji i majci dobro su uobličene u njihovim umovima i, kao da su njihove slike u umovima, predložuju samo te pojedine osobe. Imena koja su im ona prva nadjenula ograničena su na te pojedine osobe, a imena *dojilja* i *mama* koje dijete upotrebljava određuju se naspram tih osoba. Kasnije, kada prođe neko vrijeme a ona se bolje upoznaju sa svijetom i zamijete velik broj drugih stvari, te to da, po nekim zajedničkim oblicima i nekim drugim kvalitetama, one liče na njihovog oca i majku, te na one osobe na koje su naviknuta, ona uobličuju *ideju* za koju otkrivaju da doista obuhvaća sve te brojne pojedinosti, pa tome onda daju, zajedno s drugima, ime *čovjek*, na primjer. I *tako ona dolaze do općeg imena* i opće *ideje*. Ona tu ne stvaraju ništa novo, nego samo izostavljaju iz kompleksne *ideje* koju su imali o *Peteru* i *Jamesu*, *Mary* i *Jane*, ono što je specifično za svaku od njih, a zadržavaju samo ono što sve one imaju zajedničko.

8. Na isti način na koji dolaze do općeg imena i *ideje* o *čovjeku*, ona s lakoćom *napreduju prema općenitijim imenima* i pojmovima. Jer, zamijetivši da mnoštvo stvari koje se razlikuju od njihove *ideje* o *čovjeku* a koje nije moguće shvatiti pod tim imenom ipak imaju određene kvalitete po kojima se slažu s *čovjekom*, zadržavši samo te kvalitete i sjedinivši ih u jednu *ideju* za koju, nakon što su joj dali ime, ona stvaraju termin šireg opsega. Ta nova *ideja* nije nastala bilo kakvim novim dodavanjem, nego na isti način kao i prije, naime izostavljanjem oblika i nekih drugih svojstava označenih imenom *čovjek*, a zadržavanjem samo tijela, zajedno sa životom, osjetilnošću i sposobnošću kretanja koje se shvaća pod imenom *životinja*.

9. Da je to način na koji su ljudi prvobitno uobličili opće *ideje* i dali im opća imena mislim da je toliko očvidno da za to nije potreban nikakav drugi dokaz osim čovjekovog samopromatranja ili promatranja drugih, te uobičajenih radnji njihovih umova pri stjecanju znanja. A onaj tko smatra da su opća bivstva ili pojmovi bilo što drugo doli takve apstraktne i djelomične *ideje* kompleksnijih *ideja*, prvobitno izvedeni od pojedinačnih egzistencija, bojim se da će se naći u škripcu pokušaja ih pronaći negdje drugdje. Jer, neka

bilo tko razmisli, pa neka mi potom kaže po čemu se to njegova *ideja* o *čovjeku* razlikuje od one o *Peteru* i *Paulu*, ili njegova *ideja* o *konju* od one o *Bukefalu*, osim po tome što je izostavio nešto što je specifično za svakog pojedinca, a zadržao onoliko tih kompleksnih *ideja* o mnoštvu pojedinačnih egzistencija za koje je otkrio da se podudaraju. Na osnovu kompleksnih *ideja* označenih imenima *čovjek* i *konj*, izostavivši sve one pojedinosti po kojima se one razlikuju, a zadržavši sve one po kojima se međusobno podudaraju, te na osnovu onih *ideja* koje tvore jednu novu zasebnu kompleksnu *ideju* i nadjenuvši joj ime *živo biće*, čovjek stječe jedan općenitiji termin koji zajedno s čovjekom uključuje mnoštvo drugih stvorenja. Ako se u *ideji* o *životinji* izostavi osjetilnost i sposobnost kretanja, onda preostala kompleksna *ideja*, sastavljena od preostalih jednostavnih *ideja* o tijelu, životu i hranjenju postaje jedna općenitija, koja potpada pod obuhvatniji termin *vivens*. I da se dalje ne zadržavamo na tom primjeru, koji je toliko očit sam po sebi, um na isti način napreduje prema *tijelu*, *supstanciji*, i konačno dolazi do *bića*, *stvari*, takvih univerzalnih termina koji označavaju bilo koju od naših *ideja*. Da zaključimo: cijeli taj *misterij* o *genera* i *species*, oko kojih se diže takva buka u skolastičkim školama i s kojima se s pravom tako malo bavimo izvan njih, nije ništa drugo doli skup apstraktnih *ideja*, manje ili više obuhvatnih, zajedno s imenima koja su im pridružena. Kod svih njih ovo je stalno i nepromjenjivo: svaki općenitiji termin označava jednu takvu *ideju* kakva jest, ali kao dio bilo koje od onih koje on obuhvaća.

10. To nam može ukazati na razlog *zašto*, kod definiranja riječi, koje nije drugo doli utvrđivanje njihovog značenja, *mi rabimo genus*, ili prvu opću riječ koja ovu obuhvaća. To ne proizlazi iz nužnosti, nego je posljedica uštede u nabranju mnoštva jednostavnih *ideja* koje označava prva sljedeća opća riječ ili *genus*, ili, možda, ponkad i iz srama što to nismo u stanju učiniti. No iako tvrdim da definiramo uz pomoć *genusa* i *differentiae* (molim dopuštenje da upotrijebim ove učene termine, iako su izvorno latinski, budući da najbolje odgovaraju onim pojmovima na koje se odnose), i iako je definiranje uz pomoć *genusa* najkraći način, ipak mislim da je prieporno je li to i najbolji način. Siguran sam da to nije jedini način, pa tako i apsolutno

nužan. Jer, budući definicija nije drugo doli pomaganje drugome da pomoću riječi shvati *ideju* koju označava definirani termin, definicija se najbolje utvrđuje nabranjem onih jednostavnih *ideja* koje se međusobno povezuju u značenje termina koji se definira, pa ako su se umjesto takvog nabranja ljudi priviknuli na upotrebu najbližeg općeg termina, tome nije tako uslijed nužnosti ili zbog već jasnoće, nego radi brzine i praktičnosti. Jer ja smatram da će onome tko je poželio znati koju *ideju* označava riječ *čovjek*, ukoliko mu se kaže da je *čovjek* materijalna protegnuta supstancija koja ima život, osjetilnost, sposobnost kretanja i moć mišljenja, nesumnjivo biti jednako razumljivo značenje termina *čovjek*, a *ideja* koju on označava biti barem jednako tako jasno spoznata kao i onda kada ga se definira kao *razumno živo biće*, budući se ta definicija, uz pomoć nekoliko definicija toga što je *animal*, *vivens* i *corpus*, svodi na te pobrojane *ideje*. Objašnjavajući termin *čovjek*, ovdje sam slijedio uvriježenu školsku definiciju koja, iako možda nije baš najtočnija, ipak služi mojoj trenutnoj nakani dovoljno dobro. I u tom primjeru se može vidjeti što je ishodilo pravilo da se definicija mora sastojati od *genusa* i *differentiae*, i dovoljno nam je pokazati kako je mala nužda za postojanjem takvog pravila, ili pak mala njegova prednost ako ga se detaljnije razmotri. Jer, budući su definicije kako je već rečeno, samo objašnjenje jedne riječi uz pomoć nekoliko drugih kako bi se smisao ili *ideja* koju označava mogli pouzdano spoznati, jezici nisu uvijek tako načinjeni u skladu s pravilima logike da se značenje svakog termina točno i jasno izražava uz pomoć dva druga. Iskustvo nas u dovoljnoj mjeri uvjerava da je slučaj upravo obrnut, ili su pak pogriješili oni koji su utvrdili to pravilo ponudivši nam tako malo definicija koje su u skladu s njim.

11. Da se vratimo na opće riječi: jasno je, na osnovu onoga što je rečeno, da *opće* i *univerzalno* ne pripadaju realnoj egzistenciji stvari, nego da su *izumi* i *tvorbe razuma*, koje je stvorio on sam radi svoje vlastite uporabe, *pa se tiču samo znakova*, bile to riječi ili *ideje*. Riječi su općenite kako je već rečeno, kada ih se upotrijebi kao oznake općih *ideja* pa ih se može općenito primijeniti na mnoštvo pojedinačnih stvari. *Ideje* su pak općenite kada ih se utvrdi kao označitelje mnoštva pojedinačnih stvari, no univerzalnost ne pripada

samim stvarima, koje su sve partikularne u svojoj egzistenciji, pa čak ni onim riječima i *idejama* koje su po svojem značenju opće. Kada dakle napustimo pojedinačnosti, općenitosti koje preostaju samo u naše vlastite tvorbe, jer njihova općenita narav ne sastoji se u drugome doli u moći koje im pridaje razum da označavaju ili predstavljaju mnoštvo pojedinačnih stvari. Jer značenje koje one imaju samo je relacija koju im je pridodao um čovječji.

12. Dakle, sljedeća stvar koju valja razmotriti jest to *koja vrsta značenja je ta koju imaju opće riječi*. Jer, očividno je kako one ne označavanju tek jednu pojedinačnu stvar, jer tada one ne bi bile opći termin nego vlastita imena, a s druge strane je pak očividno da one ne označavaju nekakvu množinu, jer tada bi čovjek i ljudi označavalo jedno te isto, a razlika u broju (kako to nazivaju gramatičari) bila bi suvišna i beskorisna. Dakle, ono što opće riječi označavaju neka je *vrsta* stvari, a svaka od njih to čini bivajući oznakom jedne apstraktne *ideje* u umu, pa prema toj *ideji*, kojoj prema našem saznanju odgovaraju postojeće stvari, one bivaju podvedene pod to ime ili, što je isto, pripadaju toj vrsti. Iz toga je jasno da *bivstva vrsta ili* (ako vam je draža latinska riječ) *species* stvari nisu drugo doli te apstraktne *ideje*. Jer, budući je posjedovanje bivstva bilo koje vrste ono što bilo koju stvar čini dijelom te vrste, i budući da je podudaranje s *idejom* kojoj je pridruženo ime ono što daje pravovaljanost tom imenu, onda to posjedovanje bivstva i to posjedovanje podudarnosti mora biti jedno te isto, jer pripadanje bilo kojoj vrsti i posjedovanje prava na ime te vrste ista je stvar. Kao na primjer, biti *čovjek* ili pripadati vrsti *čovjek* i imati pravo na ime *čovjek* ista je stvar. Također, biti *čovjek* ili pripadati istoj vrsti *čovjek* i imati bivstvo *čovjeka* ista je stvar. Dakle, budući da ništa ne može biti *čovjek* ili imati pravo na ime *čovjek* osim onoga što se podudara s apstraktnom *idejom* koju označava ime *čovjek*, kao što ništa ne može biti čovjek ili polagati pravo na vrstu *čovjek* osim onoga što ima bivstvo te vrste, iz toga slijedi da su apstraktna *ideja* koju označava ime i bivstvo vrste jedno te isto. Iz toga je lako zamijetiti da su bivstva vrsta stvari i, shodno tome, povezivanje stvari u vrste tvorevine razuma koji apstrahira i stvara te opće *ideje*.

13. Ne bih htio da se ovdje pomisli kako zaboravljam, a još manje to kako poričem, da priroda, proizvođač stvari, mnoge od njih stvara

sličnima: ništa nije očividnije od toga, osobito kod životinjskih vrsta te svih stvari koje se razmnožavaju sjemenom. No ipak mislim da možemo reći kako je njihovo *povezivanje u vrste* davanjem imena *tvorevina razuma, koji čini to da iz sličnosti* koju zapaža među njima stvara apstraktne opće *ideje*, te ih utvrđuje u umu, zajedno s imenima koja im pridružuje, kao obrasce ili forme (jer u tom smislu riječ forma ima vrlo točno značenje), kojima prema našem saznanju odgovaraju pojedinačne postojeće stvari, tako da one postaju sastavnice te vrste, dobivaju tu oznaku, ili ih se stavlja u tu *classis*. Jer kada mi kažemo: ovo je *čovjek*, a ono je *konj*, ovo je *pravednost*, a ono *okrutnost*; ovo je *sat*, a ono *kožuh*, ne radimo li time išta drugo osim to da svrstavamo stvari pod različita zasebna imena kao takve koje se slažu s tim apstraktnim *idejama* na osnovu kojih smo od tih imena napravili njihove oznake? Pa što su onda bivstva tih vrsta, izdvojenih i označenih imenima, doli te apstraktne ideje u umu, koje su, tako reći, poveznice između pojedinačnih stvari koje postoje i imena pod koja ih treba svrstati? A kada opća imena imaju bilo kakvu poveznicu s pojedinačnim bićima, te apstraktne *ideje posrednice* su koje ih sjedinjuju, tako da bivstva vrsta, kako ih mi razlikujemo i imenujemo, niti jesu niti mogu biti išta drugo doli upravo te apstraktne *ideje* koje imamo u svojim umovima. Stoga pretpostavljena realna bivstva supstancija, ukoliko su različita od naših apstraktnih *ideja*, ne mogu biti bivstva vrsta pod koje podvodimo stvari. Jer dvije vrste mogu biti jedna jednako tako razumno kao i to da dva različita bivstva budu bivstvo jedne vrste, pa ja stoga insistiram: Koje su to promjene koje se mogu ili ne mogu izvršiti kod *konja* ili *olova* bez da se ijedno od njih ne pretvori u pripadnika druge vrste? Pri određivanju vrste stvari uz pomoć naših apstraktnih *ideja*, to je lako razriješiti, no ukoliko bi se itko ovdje ravnio na osnovu pretpostavljenih realnih bivstava, on bi se, pretpostavljam, našao u škripcu i nikada ne bi bio u stanju znati kada točno bilo koja stvar prestaje pripadati vrsti *konj* ili *olovo*.

14. Neće se nitko začuditi ni kada kažem da su ta bivstva ili apstraktne *ideje* (koje su mjere imena i granice vrste) *tvorevine razuma*, koji uviđa da su barem kompleksne *ideje* često, kod mnogih ljudi, različiti skupovi jednostavnih *ideja*, pa ono što je *pohlepnost* jednom čovjeku, drugome to nije. Štoviše, čak i kod supstancija, gdje su

čini se njihove apstraktne *ideje* izvedene iz samih stvari, vidimo da one nisu uvijek iste. Dapače, tako je i kao kod one vrste koja nam je najbliža i s kojom smo najbolje upoznati, jer i više se nego jednom dovelo u pitanje je li *fetus* koji je rodila žena *čovjek* ili nije, pa se čak otišlo toliko daleko u raspravama treba li se uopće za njega brinuti i krstiti ga, a tako ne bi moglo biti da je apstraktna *ideja* ili bivstvo kojemu pripada ime *čovjek* prirodna tvorevina, te da ona nije nepouzdan i raznolik skup jednostavnih *ideja* koje sastavlja razum, koji ga potom apstrahira pridruživši mu ime. Stoga je zapravo *svaka zasebna apstraktna ideja zasebno bivstvo*, a imena koja označavaju takve zasebne *ideje* imena su stvari koje se međusobno suštinski razlikuju. Tako se krug suštinski razlikuje od nečeg ovalnog, kao i ovca od koze, a kiša se suštinski razlikuje od snijega, kao i voda od zemlje, pa je nemoguće da se apstraktna *ideja* koja je bivstvo jednog bića prenese na neko drugo. Dakle, na taj način dvije apstraktne *ideje* koje se po bilo čemu razlikuju jedna od druge, s dva različita imena koja su im pridružena, čine dvije zasebne vrste ili, ako hoćete, *species*, koje se međusobno suštinski razlikuju kao i bilo koje druge dvije koje su međusobno najudaljenije ili sasvim oprečne.

15. No, budući da za *bivstva* stvari neki (i to ne bez razloga) misle da su u potpunosti nepoznata, možda ne bi škodilo razmotriti *nekoliko značenja riječi bivstvo*.

Prvo, *bivstvom* se može smatrati sve ono što nešto čini onim što jest. Stoga se realno unutarnje, ali općenito (kod supstancija) nepoznato, ustrojstvo stvari, o kojemu ovise sve spoznatljive kvalitete, može smatrati njihovim *bivstvom*. To je ispravno izvorno značenje te riječi, kao što je razvidno iz njezine tvorbe: *bivstvo*, u svojem prvobitnom značenju zapravo označava *bitak*. I u tom smislu se još uvijek upotrebljava kada govorimo o *bivstvu* pojedinačnih stvari, bez da ih imenujemo.

Drugo, budući da su se učnost i prepirke skolastičkih škola toliko zaokupljale *genusom* i *species*, riječ *bivstvo* je gotovo izgubila svoje prvobitno značenje i, umjesto da bude realno ustrojstvo stvari, gotovo se u potpunosti počela primjenjivati na umjetno ustrojstvo *genusa* i *species*. Istina je, obično se pretpostavlja neko realno ustrojstvo vrsta stvari, i izvan sumnje je to da mora postojati nekakvo realno

ustrojstvo o kojemu svaki skup jednostavnih međusobno povezanih *ideja* mora ovisiti. No, budući je očevidno da se stvari svrstavaju pod imena u vrste ili *species*, samo u mjeri u kojoj se slažu s određenim apstraktnim *idejama* kojima smo pridružili ta imena, proizlazi da *bivstvo* svakog *genusa* nije drugo doli ona apstraktna *ideja* koju opće ili *vršno* (ako mi dopuštate da to tako nazovem na osnovu *vrste*, kao što to isto činim s riječju *rodno* od *rod*) ime označava. I otkrit ćemo da je to ono na što upućuje riječ *bivstvo* u njezinoj najraširenijoj uporabi. Te dvije vrste *bivstva*, pretpostavljam, možda nije neprikladno nazvati *realnim* i *nominalnim bivstvom*.

16. Između *nominalnog bivstva* i imena toliko je *bliska veza* da se ime bilo koje vrste stvari ne može pridružiti bilo kojem pojedinačnom biću osim onome koje ima to *bivstvo*, čime odgovara toj apstraktnoj *ideji* koju to ime označava.

17. Kada je pak riječ o *realnim bivstvima* tjelesnih supstancija (da spomenemo samo te), onda postoje, ukoliko ne griješim, dva mišljenja. Jedno zastupaju oni koji, koristeći riječ *bivstvo* ni sami ne znajući za što, pretpostavljaju postojanje određenog broja tih bivstava prema kojima su stvorene sve prirodne stvari i u kojima baš svaka od njih sudjeluje, pa tako postaje članom ove ili one *species*. Drugo i razumnije mišljenje zastupaju oni koji sve prirodne stvari shvaćaju kao nešto što ima realno, ali nepoznato ustrojstvo svojih nezamjetljivih djelića, iz kojih pak proistječu one zamjetljive kvalitete koje nam služe za to da ih međusobno razlikujemo, te ih već prema prilici podvodimo pod vrste, pod zajednička imena. Prvo od ta dva mišljenja, koje pretpostavlja da su ta *bivstva* određen broj oblika ili kalupa prema kojima su odlivene sve prirodne stvari koje postoje i u kojima podjednako sudjeluju, u mnogome je, smatram ja, zamutilo spoznaju prirodnih stvari. Česti slučajevi nakaznosti kod svih vrsta životinja, te anomalija, kao i drugih neobičnih abnormalnosti ljudskih poroda nose sa sobom teškoće koje nije moguće pomiriti s tom *hipotezom*, budući je jednako nemoguće da dvije stvari koje sudjeluju u jednom te istom *realnom bivstvu* mogu imati različita svojstva kao i to da dva lika koji sudjeluju u istom *realnom bivstvu* kruga mogu imati različitih svojstava. No da i nema drugih razloga protiv toga, ipak je *pretpostavka o bivstvima koje je nemoguće spoznati* i unatoč tome

tvrditi da je to ono što vrste stvari čini različitim *u potpunosti beskorisna* i neprimjenjiva u bilo kojem području našeg znanja tako da je i samo to dovoljno da sve to ostavimo po strani i zadovoljimo se takvim *bivstvima* sojeva ili vrsta stvari koje ulaze u doseg naše spoznaje. A one će se razotkriti, kada ih se ozbiljno razmotri, kao što sam to već rekao, kao ništa drugo doli one apstraktno kompleksne *ideje* kojima smo pridružili zasebna opća imena.

18. Nakon što smo *bivstva* tako podijelili na *nominalna* i *realna*, možemo nadalje zamijetiti da su, kod vrsta *jednostavnih ideja* i *modusa*, ona *uvijek ista*, no kod *supstancija* *uvijek sasvim različita*. Dakle, lik koji omeđuje prostor između tri pravca i realno je i *nominalno bivstvo* trokuta, budući da ono nije samo apstraktna *ideja* kojoj je pridruženo to ime, nego i sama *essentia* ili bitak te same stvari, ona osnova iz koje proistječu sva njezina svojstva, i kojoj sva ona neodvojivo pripadaju. No posve je drugačije kada govorimo o *komadiću materije* koji tvori prsten na mom prstu, gdje su ta dva *bivstva* očevidno različita. Jer realno ustrojstvo njegovih nezamjetljivih djelića, o kojemu ovise sva ta svojstva boje, težine, taljivosti, čvrstoće, itd., jest ono što ga čini *zlatom* ili mu daje pravo na to ime koje je stoga njegovo *nominalno bivstvo*, jer ništa drugo ne možemo nazvati *zlatom* osim onoga što se po svojim kvalitetama podudara s tom apstraktnom kompleksnom *idejom* kojoj je pridruženo to ime. No tu razliku među *bivstvima* koja izričito pripadaju supstancijama imat ćemo prilike, kada budemo raspravljali o njihovim imenima, potpunije razmotriti.

19. Da su te *apstraktno* ideje, s njihovim imenima, kako smo o njima do sada govorili, uistinu *bivstva*, može se dalje potkrijepiti na temelju onoga što su nas naučili o *bivstvima*, nime toga da su ona *nestvoriva* i *neizmjenjiva*. To ne može vrijediti i za *realna ustrojstva* stvari koja započinju postojati i nestaju zajedno s njima. Sve postojeće stvari, osim njihovog Tvorca, *podložne* su promjeni, osobito one stvari s kojima smo mi upoznati i koje smo svrstali u skupine pod zasebnim imenima ili oznakama. Dakle, ono što je danas trava sutra je meso neke ovce, a nekoliko dana poslije postaje sastavnim dijelom nekog čovjeka: u svim tim i sličnim promjenama očevidno je da se njihovo *realno bivstvo*, tj. ono ustrojstvo o kojemu ovise svo-

jstva tog mnoštva stvari, uništava i propada zajedno s njima. No ukoliko se bivstvima smatraju *ideje* utvrđene u umu, zajedno s imenima koja su im pridružena, za njih se pretpostavlja da postojano ostaju ista, bez obzira na promjene kojima su podložne pojedinačne supstancije. Jer što god se dogodilo *Aleksandru* i *Bukefalu*, pretpostavlja se da *ideje* kojima se pridružuju *čovjek* i *konj* ipak ostaju iste, pa tako *bivstva* tih vrsta ostaju sačuvana u cijelosti i neuništena, koje god promjene se dogodile bilo kojim ili svim pojedinačnim bićima tih *species*. Na taj način *bivstvo* neke *species* ostaje osigurano i cjelovito bez postojanja ijedne jedine individue te vrste. Jer, i da sada nigdje u svijetu ne postoji nijedan krug (kao što, možda, nigdje i ne postoji jasno ocrtan), *ideja* pridružena tom imenu ne bi prestala biti ono što jest, niti bi prestala postojati kao obrazac kojim se određuje koji od pojedinih likova koje susrećemo ima ili nema pravo na ime *krug*, pa tako ni ukazivati na to koji od njih, imajući to *bivstvo*, pripada toj *species*. I mada u prirodi ne postoji niti je ikada postojala takva životinja kao što je *jednorog*, kao ni takva riba kao što je *morska sirena*, ipak, pod pretpostavkom da ta imena označavaju kompleksne apstraktne *ideje* koje u sebi ne sadrže nikakve nedosljednosti, *bivstvo* neke *morske sirene* jednako je tako shvatljivo kao i ono *čovjeka*, a *ideja* o *jednorogu* jednako je pouzdana, postojana i trajna kao ona o *konju*. Iz onoga što je rečeno očividno je to da doktrina o nepromjenjivosti *bivstava* dokazuje da su ona samo apstraktne *ideje*, a temelji se na odnosu uspostavljenom između njih i određenih glasova kao njihovih oznaka, i on će biti istinit sve dok isto ime uspijeva zadržati isto značenje.

20. Da zaključimo. Ovo je ono što bih ukratko rekao, naime to da se cijela ta velika strka oko *genera* i *species* i njihovih *bivstava* ne svodi na ništa drugo doli na ovo: ljudi sebi, tvoreći apstraktne *ideje* i smještajući ih u svoje umove zajedno s pridruženim im imenima, na taj način uistinu omogućuju to da promišljaju o stvarima i razgovaraju o njima, takoreći u skupinama, radi lakšeg i bržeg unaprijeđivanja i priopćavanja svojeg znanja, koje bi napredovalo tek vrlo sporo kad bi njihove riječi i misli bile ograničene samo na pojedinačnosti.

Poglavlje IV

O IMENIMA JEDNOSTAVNIH IDEJA

1. IAKO sve riječi, kako sam pokazao, ne označavaju neposredno ništa drugo doli *ideje* u umu govornika, ipak ćemo nakon detaljnijeg ispitivanja otkriti da *imena jednostavnih ideja*, *pomiješanih modusa* (pod koje svrstavam i relacije) i *prirodnih supstancija sva uzeta ponaosob imaju nešto specifično* i različito od drugih. Na primjer:

2. *Prvo, imena jednostavnih ideja i supstancija*, zajedno s apstraktnim *idejama* u umu koje neposredno označavaju, *upućuju* također na neku realnu egzistenciju iz koje je izveden njihov izvorni obrazac. No *imena pomiješanih modusa potječu* iz *ideje* koja se nalazi u umu i ne odvodi misli nigdje dalje od toga, kao što ćemo to detaljnije obraditi u sljedećem poglavlju.

3. *Drugo, imena jednostavnih ideja i modusa uvijek označavaju kako realno tako i nominalno bivstvo njihovih vrsta*. No *imena prirodnih supstancija označavaju rijetko*, ako uopće ikada, bilo što drugo osim *pukih nominalnih bivstava* tih vrsta, kao što ćemo to pokazati u poglavlju koje se posebno bavi imenima supstancija.

4. *Treće, imena jednostavnih ideja nije moguće definirati na bilo koji način*, dok je to moguće učiniti s imenima svih kompleksnih *ideja*. Još nitko, koliko mi je poznato, do sada nije utvrdio koje riječi je moguće a koje od njih nije moguće definirati. Taj nedostatak nerijetko je (kako sam ja sklon misliti) razlog velikih prepirki i nejasnoća u raspravama među ljudima, dok pak drugi zahtijevaju da se definiraju termini koje nije moguće definirati, a ostali misle da se treba zadovoljiti objašnjenjem koje daje neka općenitija riječ i njezino ograničenje (ili rabeći školske termine, uz pomoć roda i razlike), iako, nakon što se sastavi takva definicija prema tom pravilu, oni koji je čuju često ne zadobivaju ista jasniji pojam o značenju te riječi od onog kojeg su imali prije. Ja pak smatram, u najmanju ruku, da ukazivanje na to koje riječi je moguće a koje od njih nije moguće definirati, te u čemu se sastoji dobra definicija, nije nešto što bi sasvim izlazilo iz okvira naše trenutne nakane, pa će nam to možda baciti barem toliko svjetla na pravu narav tih znakova i naših *ideja* da zaslužuje jedno detaljnije razmatranje.

moćima; na primjer, *Čovjek je bijel* označava to da stvar koja ima bivstvo čovjeka također u sebi ima bivstvo bijeloga, koje nije drugo doli jedna moć proizvođenja *ideje* o bijelome u onome čije oči mogu zamijetiti uobičajene predmete, ili *Čovjek je razuman* označava to da ista stvar, koja ima bivstvo čovjeka, također u sebi ima i bivstvo razumnosti, tj. moć razmišljanja.

2. To razlikovanje imenâ također nam ukazuje na razliku između naših *ideja*, jer, ukoliko ih promotrimo, uočiti ćemo da naše *jednostavne ideje imaju kako apstraktna tako i konkretna imena*, od kojih je prvo (da upotrijebim jezik gramatičara) supstantiv, a drugo pridjev: kao što su *bjelina*, *bijelo*; *slatkoća*, *slatko*. Slično vrijedi i za naše *ideje* o *modusima* i relacijama, kao što su *pravednost* i *pravedan*, *jednakost* i *jednak*, no s ovom razlikom: neka od konkretnih imena relacija među ljudima uglavnom su supstantivi, kao *paternitas* i *pater*, za što se lako može ponuditi razlog. No kod naših *ideja* o supstancijama, mi imamo vrlo malo *apstraktnih imena* ili čak uopće nemamo nijedno. Jer iako su skolastičari uveli *animalitas*, *humanitas*, *corporietas* i neka druga, ona uopće ne slijede onaj beskonačno velik broj imena supstancija za koje oni nikada nisu bili toliko nerazumni da bi im pokušali skovati apstraktna imena, a onih nekoliko koje je skovala skolastika i stavila ih u usta svojih učenjaka, ipak još nisu zaživjela u uobičajenoj uporabi i stekla pravo javnosti. Čini mi se da je to barem naznaka priznanja cijelog ljudskog roda o tome da ljudi nemaju nikakvih *ideja* o realnim bivstvima supstancija, budući da nemaju imena za takve *ideje*, koje bi nesumnjivo imali da ih njihova svijest o vlastitom nepoznavanju istih nije spriječila u jednom tako besmislenom pothvatu. Dakle, iako su ljudi imali dovoljno *ideja* kako bi razlikovali zlato od kamena i metal od drveta, oni su se ipak nesmotreno odvažili baviti terminima kao što su *aurietas* i *saxietas*, *metallietas* i *lignietas* ili sličnim imenima, koja bi trebali označavati realna bivstva tih supstancija za koje su znali da o njima nemaju nikakvih *ideja*. I doista, samo doktrina o *supstancijalnim formama* i uvjerenje zavedenih tendenata na znanje koje nisu imali bilo je ono što je skovalo i potom uvelo termine *animalitas* i *humanitas* i slično, a to jedva da se proširilo imalo izvan njihove vlastite skolastike, pa se nikada nije ni moglo uvriježiti među misaonim ljudima.

Humanitas, doduše, jest bila riječ koju su poznavali *Rimljani*, no u jednom potpuno drugačijem smislu, i ona nije označavala apstraktno bivstvo bilo koje supstancije, nego je bila apstraktno ime jednog modusa, a njezino konkretno ime je bilo *humanus*, a ne *homo*.

Poglavlje IX O NESAVRŠENOSTVU RIJEČI

1. IZ onoga što je bilo rečeno u prethodnim poglavljima lako je uočiti kakvo nesavršenstvo je prisutno u jeziku i kako sama narav riječi gotovo neizbježno dovodi do toga da mnoge od njih budu prijepornog i nepouzdanog značenja. Da bi se ispitalo savršenstvo ili nesavršenstvo riječi, prvo je potrebno razmotriti njihovu upotrebu i svrhu, jer, s obzirom na to koliko su sposobne ostvariti je, toliko su i savršene. Mi smo, u prvom dijelu ove rasprave, često po potrebi spominjali *dvostruku svrhu riječi*.

Prvo, ona je u tome da se zabilježe naše vlastite misli.

Drugo, u tome da svoje misli priopćimo drugima.

2. Što se tiče prve od tih, *da se zabilježe naše vlastite misli* kao pomoć našem prisjećanju, kojim, takoreći, govorimo sami sa sobom, bilo koja riječ poslužiti će toj svrsi. Jer, budući da su glasovi proizvoljni i neutralni znakovi bilo kojih *ideja*, čovjek se može poslužiti kojim god riječima poželi kako bi samome sebi označio svoje vlastite *ideje*, pa u njima neće biti nikakvog nesavršenstva sve dok on dosljedno upotrebljava isti znak za istu *ideju*, jer tada on ne može podbaciti u tome da razumije samoga sebe, u čemu se i sastoji ispravna uporaba i savršenstvo jezika.

3. Drugo, kada je riječ o *priopćavanju misli*, i to ima dvostruki smisao.

I. *Gradanski*.

II. *Filozofski*.

Prvo, pod njihovom *građanskom upotrebom*, podrazumijevam takvo priopćavanje misli i *ideja* pomoću riječi koje mogu poslužiti za održavanje uobičajenog razgovora o običnim događajima i poslovima građanskog života u ljudskim društvima među pojedincima, te za obavljanje trgovine.

Drugo, pod *filozofskom upotrebom* riječi, podrazumijevam takvu njihovu upotrebu kakva može poslužiti u iskazivanju točnih pojmova o stvarima te u izricanju, u općim tvrdnjama, pouzdanih i neupitnih istina na koje se um može osloniti i s kojima se može zadovoljiti u svojoj potrazi za istinskom spoznajom. Te dvije uporabe znatno se razlikuju, i puno manja točnost dovoljna je u prvoj za razliku od druge, kao što ćemo to vidjeti u onome što slijedi.

4. Budući je sporazumijevanje glavna svrha jezika u komunikaciji, riječi ne služe dobro u tu svrhu, kako u građanskom tako i u filozofskom razgovoru, kada god bilo koja riječ ne pobuđuje u slušatelju istu *ideju* koju označava u umu govornika. Dakle, budući da glasovi nemaju nikakvu prirodnu poveznicu s našim *idejama*, nego cijelo svoje značenje crpe iz proizvoljnog propisivanja ljudi, *prijepornost* i nepouzdanost *njihovog značenja*, što *jest to nesavršenstvo* o kojemu ovdje govorimo, svoj uzrok ima više u *idejama* koje označavaju negoli u bilo kakvoj nesposobnosti ovog ili onog skupa glasova da bolje označi bilo koju *ideju*, jer u tom smislu sve one jednako su savršene. Ono, dakle, što dovodi do *prijepornosti* i nepouzdanosti u značenju nekih riječi više nego kod drugih, *jest različitost ideja* koje one označavaju.

5. Budući da riječi po svojoj naravi nemaju nikakvo značenje, *ideju* koju svaka od njih označava moraju naučiti i zapamtiti oni koji žele razmjenjivati misli i voditi smislen razgovor s drugima unutar bilo kojeg jezika. No to je najteže učiniti tamo gdje su,

Prvo, *ideje* koje one označavaju vrlo kompleksne i sačinjene od velikog broja sastavljenih *ideja*.

Drugo, gdje *ideje* koje one označavaju nemaju nikakvih pouzdanih poveznica u prirodi, pa tako ni utvrđeno mjerilo koje postoji bilo gdje u prirodi, putem kojega bi ih se moglo ispraviti ili usuglasiti.

Treće, gdje se značenje riječi zasniva na nekom mjerilu, no to mjerilo nije lako spoznati.

Četvrto, gdje značenje riječi i realno bivstvo stvari nisu potpuno isti.

To su poteškoće koje prate značenje mnoštva riječi koje su razumljive. One koje uopće nisu razumljive, kao što su imena koja ozna-

čavaju bilo koju jednostavnu *ideju* za spoznaju koje druga osoba nema organe ili sposobnosti, kao što su imena boja nerazumljiva slijepom čovjeku ili imena zvukova gluhom čovjeku, ovdje uopće ne treba ni spominjati.

U svim tim slučajevima nailazit ćemo na nesavršenstvo kod riječi, koje će opširnije razjasniti u njihovoj specifičnoj primjeni, na nekoliko vrsta naših *ideja*, jer, ukoliko ih preispitamo, otkrit ćemo da su *imena pomiješanih modusa najpodložnija prijepornosti i nesavršenstvu*, zbog *prva dva od gornjih razloga, a imena supstancija uglavnom zbog druga dva*.

6. *Prvo*, imena *pomiješanih modusa* su, odnosno mnoga od njih, podložna velikoj *prijepornosti* i nejasnoći u svojem značenju.

I. *Zbog te složene strukture* koja često tvori te kompleksne *ideje*. Da bi riječi bile upotrebljive u svrhu sporazumijevanja, nužno je (kako je već rečeno) to da one u slušatelju pobude točno onu *ideju* koju označavaju u umu govornika. Bez toga, ljudi pune jedni drugima glave bukom i zvukovima, no time ne prenose svoje misli, i jedan pred drugim ne izlažu svoje *ideje*, što je svrha razgovora i jezika. No kada neka riječ označava vrlo kompleksnu *ideju* koja se sastavlja i rastavlja, ljudima nije lako oblikovati i zapamtiti tu *ideju* toliko točno da postignu to da ime iz opće uporabe označi upravo tu istu *ideju* bez i najmanjeg odstupanja. Stoga se događa da ljudska imena, osobito složenih *ideja*, kakve su svojim većim dijelom moralni izrazi, rijetko kod dva ista čovjeka imaju posve istovjetno značenje, budući da se kompleksna *ideja* jednog čovjeka rijetko slaže s *idejom* drugog, a često se razlikuje i od njegove vlastite, od one koju je imao jučer ili će pak imati sutra.

7. II. *Zato što imena pomiješanih modusa uglavnom nemaju mjera* u prirodi uz pomoć kojih bi ljudi mogli ispraviti i usuglasiti svoja značenja, stoga su ona vrlo raznolika i *prijeporna*. Ona su skupovi *ideja* sastavljenih po volji uma, koji slijedi svoje ciljeve u razgovoru, i prilagođena njegovim vlastitim pojmovima, uz pomoć kojih on ne smjera oponašati bilo što što realno postoji, nego imenuje i svrstava stvari po tome kako se one slažu s onim prauzorima ili formama koje je on stvorio. Onaj tko je prvi upotrijebio riječ *varanje*, *laskanje* ili *zadirkivanje*, sastavio je one *ideje* za koje je smatrao prikladnim da

razgovoru upotrebe bilo koji termin, oni time, takoreći, pred druge postavljaju tu samu stvar o kojoj govore. I tome slično, smatrajući da riječi drugih ljudi jednako prirodno označavaju upravo ono na što su ih i oni sami naviknuli primjenjivati, oni se nikada ne trude objasniti svoje vlastito ili jasno razumjeti značenje koje one imaju za druge ljude. Iz toga obično proizlazi pomutnja i prepiranje bez ikakve koristi ili prenošenja ikakve obavijesti, dok ljudi smatraju kako su riječi postojane utvrđene oznake usvojenih pojmova, a zapravo su tek proizvoljni i nepostojani znakovi njihovih vlastitih *ideja*. No ljudi ipak smatraju čudnim ako, u razgovoru ili (gdje je to često apsolutno nužno) u raspravi, netko ponekad zatraži objašnjenje značenja njihovih termina, iako prepiske koje se mogu svaki dan susresti u razgovoru jasno pokazuju da postoji malo kompleksnih *ideja* koje bilo koja dva čovjeka koriste upravo za taj isti skup *ideja*. Teško je uopće navesti riječ koja ne bi bila dobar primjer za to. *Život* je jedan termin, od kojeg nam nijedan nije bliži. Gotovo svatko bi smatrao uvredom kad bi ga se upitalo što pod njim misli. No ipak, postavi li se pitanje je li živa biljka koja u obliku sjemena čeka na rast, je li zametak u jajetu prije inkubacije, ili čovjek koji se onesvijestio pa nepomičan leži, živ ili ne, lako je uočiti da jasna razgovijetna utvrđena *ideja* ne prati uvijek upotrebu toliko poznate riječi kakva je riječ *život*. Neke grube zbrkane pojmove ljudi doista obično imaju, pa na njih potom primjenjuju uobičajene riječi svojeg jezika, i takva neobična upotreba njihovih riječi služi im dovoljno dobro u njihovim uobičajenim razgovorima ili poslovima. No to nije dovoljno za filozofska istraživanja. Spoznavanje i zaključivanje zahtijevaju točno određene *ideje*. I mada ljudi neće biti toliko nepodnošljivo tupi da ne razumiju ono što drugi govore, bez da traže objašnjenje njihovih termina, a ni toliko nametljivo kritični da ispravljaju druge u uporabi riječi koje od njih primaju, tamo gdje se radi o istini i spoznaji, ipak ne vidim nikakvu pogrešku u tome da se zatraži objašnjenje riječi čiji smisao se čini prijepornim, ili u tome zašto čovjek ne bi priznao svoje neznanje s obzirom na značenje u kojem drugi čovjek upotrebljava svoje riječi, budući da on nema drugog načina pouzdano ga spoznati osim da se o njemu obavijesti. Ta zloupotreba preuzimanja riječi na povjerenje nije se nigdje toliko proširila, ni s toliko lošim

posljedica, kao među učenim ljudima. Veliko mnoštvo i tvrdokomost raspri, koje su nanijele ogromnu štetu svijetu intelekta, uslijedile su ponajviše zbog te pogrešne uporabe riječi. Jer, iako se općenito vjeruje kako postoji velika raznolikost mišljenja u knjigama i raznovrsnost prijepora koji remete mir u svijetu, sve što ja mogu uočiti u onome što posvađani učenjaci različitih pravaca zapravo čine u svojim međusobnim prepirkama jest to da govore različitim jezicima. Jer sklon sam mišljenju da, kada bilo tko od njih, odustavši od terminologije, započne razmišljati o stvarima pa spoznaju o čemu misle, svi oni misle isto, iako oni možda žele da je to nešto različito.

23. Da zaključimo ovo razmatranje o nesavršenstvu i zloupotrebi jezika. *Ciljevi jezika u našem sporazumijevanju s drugima* uglavnom su ova tri: *prvo*, obznaniti misli jednog čovjeka ili *ideje* drugome. *Drugo*, učiniti to sa što većom lakoćom i *brzinom*, i, *treće*, na taj način *prenijeti znanje* o stvarima. Jezik je ili zloupotrijebljen ili nedostatan kada podbaci u bilo kojoj stavci od ove tri.

Prvo, riječi podbacuju u dosezanju prvog od tih ciljeva, pa ne razotkrivaju *ideje* jednog čovjeka pogledu drugog: *prvo*, kada ljudi izgovaraju imena bez da imaju bilo kakvih određenih *ideja* u svojim umovima koje ona označavaju, ili *drugo*, kada oni opće prihvaćena imena bilo kojeg jezika primjenjuju na *ideje* na koje ih opća uporaba tog jezika ne primjenjuje, ili *treće*, kada ih primjenjuju vrlo nepostojano, tako da im jednom označavaju jednu a drugi put neku drugu *ideju*.

24. *Drugo*, ljudi ne uspijevaju prenijeti svoje misli brzinom i lakoćom kojom bi mogli onda kada imaju kompleksne *ideje*, ali za njih nemaju zasebna imena. To je ponekad greška u samom jeziku, koji u sebi još nema skup glasova koji se primjenjuje na takvo značenje, a ponekad je to pak pogreška čovjeka koji još nije naučio ime za tu *ideju* koju želi obznaniti drugome.

25. *Treće*, nikakvo znanje o stvarima se ne prenosi ljudskim riječima kada se njihove *ideje* ne slažu s realnošću stvari. Iako to može biti nedostatak koji svoje podrijetlo ima u našim *idejama*, koje se ipak u tolikoj mjeri ne podudaraju s naravi stvari koliko ih to trud, istraživanje i primjena žele takvima učiniti, on se ipak odnosi i na

naše riječi, kada ih koristimo kao oznake realnih bića, koja pak ni kada nisu bila ni realna ni postojeća.

26. *Prvo*, onaj tko posjeduje riječi bilo kojeg jezika a da nema razgovijetne *ideje* u svojem umu na koje ih primjenjuje samo, onoliko koliko ih koristi u razgovoru, proizvodi buku bez ikakvog smisla ili značenja, pa koliko god učenim se on doimao uslijed uporabe teško shvatljivih riječi ili učenjačkih termina, on zbog toga nije ništa napredniji u znanju nego što bi bio u učenosti, baš kao i onaj tko nije naučio ništa drugo doli puke naslove knjiga, bez da je ovladao njihovim sadržajem. Jer sve takve riječi, kako god ih se upotrijebilo u razgovoru prema gramatičkim pravilima ispravnog sastavljanja rečenica ili u skladu s pravilno postavljenim stankama u govoru, ipak se ne svode na ista drugo doli na puke glasove, samo na to i ništa drugo.

27. *Drugo*, onaj tko ima kompleksne *ideje* bez zasebnih imena za njih nalazi se u istoj situaciji kao i neki knjižar koji u svojem skladištu drži nebrojne knjige koje tako leže neukoričene i nenaslovljene, pa ih on stoga drugima može objaviti samo pokazujući im nevezane stranice i o njima govori samo prepričavajući ih. Taj čovjek je zakočen u svojem sporazumijevanju jer mu nedostaju riječi za priopćavanje njegovih kompleksnih *ideja*, koje je on stoga prisiljen obznaničiti nabrajajući jednostavne *ideje* koje ih tvore, pa je često sklon upotrijebiti dvadeset riječi kako bi iskazao ono što neki drugi čovjek učini jednom riječju.

28. *Treće*, onaj tko postojano ne rabi isti znak za istu *ideju*, nego iste riječi ponekad koristi u jednom a ponekad u drugom značenju, trebao bi kod skolastičara i u razgovoru biti na glasu kao pošten čovjek kakav je i onaj tko na tržnici i na burzi prodaje mnoštvo stvari pod jednim imenom.

29. *Četrto*, onaj tko riječi bilo kojeg jezika primjenjuje na *ideje* različite od onih na koje ih primjenjuje opća uporaba te zemlje, koliko god njegov vlastiti razum bio ispunjen istinom i prosvijetljen, neće takvim riječima moći prenijeti puno toga drugima ukoliko ne definira svoje termine. Jer, koliko god glasovi bili takvi da su opće poznati i da s lakoćom ulaze u uši onih koji su na njih naviknuti, ukoliko oni označavaju drugačije *ideje* od onih kojima su oni obično

pridruženi i skloni pobuđivati u ušima slušateljâ, oni ne mogu obznaničiti misli onoga tko ih tako upotrebljava.

30. *Peto*, onaj tko si je umislio da postoje supstancije kakvih nikada nije bilo pa svoju glavu napunio *idejama* koje uopće ne odgovaraju realnoj naravi stvari, kojima on ipak nadijeva utvrđena i definirana imena, može svoj govor a možda i nečiju tuđu glavu ispuniti fantastičnim izmišljotinama svojeg vlastitog mozga, no na taj način on će biti vrlo daleko od toga da ostvari napredak od jednog pedlja u dosezanju stvarnog i istinskog znanja.

31. Onome tko ima imena bez *ideja* nedostaje smisao u njegovim riječima i on izgovara samo besmislene glasove. Onome tko ima kompleksne *ideje* bez imena za njih nedostaje sloboda i brzina u njegovom izražavanju, pa se mora služiti opisima. Onoga tko svoje riječi rabi odveć slobodno i nedosljedno nitko neće slušati ili ga nitko neće razumjeti. Onome tko primjenjuje svoje riječi na *ideje* drugačije nego što je to u općoj uporabi nedostaje pravilnost u jezičnom izražavanju, pa on govori gluposti. A onome tko ima *ideje* o supstancijama koje se ne slažu s realnom egzistencijom stvari u toj mjeri nedostaje i građa za istinsku spoznaju u njegovom razumu, pa o njima ima samo prividno znanje.

32. U našim zamislima o supstancijama podložni smo svim tim teškoćama: na primjer, (1) Onaj tko upotrijebi riječ *tarantula*, bez da ima ikakvu predodžbu ili *ideju* o tome što ona označava, izgovara jednu valjanu riječ, no njome ne označava baš ništa. (2) Onaj tko, u nekoj novo otkrivenoj zemlji, vidi mnoštvo vrsta životinja i biljaka koje prije nije poznao može o njima imati jednako istinite *ideje* kao što ima o konju ili jelenu, no o njima može govoriti samo u opisima, sve dok ili ne preuzme njihova imena koja su im dali domorodci ili im sam ne nadjene imena. (3) Onaj tko upotrijebi riječ *tijelo*, jednom za čistu protežnost a drugi put za protežnost i tvarnost uzetim zajedno, govorit će vrlo pogrešno. (4) Onaj tko ime *konj* upotrijebi za *ideju* koja se u općoj uporabi naziva *mazgom* ne govori pravilno, pa ga nitko neće razumjeti. (5) Onaj tko misli da riječ *kentaur* označava neko realno biće obmanjuje samoga sebe i zamjenjuje riječi za stvari.

33. Kod modusa i relacija općenito, podložni smo pogreškama samo u prve četiri od navedenih teškoća, naime: (1) Ja mogu u svo-